

”הומור והחיים הטובים בפילוסופיה המודרנית: שפטסברי, המאן, קירקגור”¹

ביקורת מאת ד"ר רועית דהן*

”הומור והחיים הטובים בפילוסופיה המודרנית” הוא ספרה החדש של פרופ' לידיה אמיר. ספר זה מומלץ ורלוונטי לחוקרי ההומור מתחומים שונים, לחוקרי המוח ורופאים בנושא השפעת ההומור והצחוק על המערכת הפיסיולוגית נוירולוגית של האדם, לפסיכולוגים שמסייעים לבני אדם לשאת סבל קיומי יומיומי, לפילוסופים שמתעניינים בהווה אנושית נעדרת הנחות מטא-פיסיות, ולכל אדם שוחר דעת שמעוניין ללמוד על אושר והחיים הטובים בעולם הזה.

בספרה מציעה פרופ' אמיר מסע פילוסופי פסיכולוגי רחב יריעה של הפילוסופיה של ההומור והחיים הטובים, בחיפוש בלתי נלאה של האדם אחר שמחה ושלוות נפש. הספר מתמקד במצבו הקיומי של האדם ובשאלת החיים הטובים. הוא מאפשר לקורא להיחשף להשקפת עולם ייחודית ומעניינת שעשויה לספק כלים הכרתיים, פסיכולוגיים וקיומיים להתמודדות עם שאלות של משמעות החיים, חרדת המוות אמונה ואושר, וכך להתקדם אל עבר חיים מספקים ובעלי משמעות.

במהלך פילוסופי מרתק חושפת אמיר את עבודתם של לורד שפטסברי, יוהאן גאורג האמאן וסרן קירקגור, ומציעה הצעה משלה במטרה להחזיר אל בימת הפילוסופיה את הדיון בשאלת ההומור והחיים הטובים. הטיעון הפילוסופי שאותו מציגה אמיר כולל רשת מורכבת של הגדרות, הנחות ורעיונות לגבי זיקת הגומלין בין הקומי, הטרגי, האירוני והמגוחך, לבין הדת, האמת, האתי והחיים הטובים. אמיר מציעה תזה ייחודית לגבי כל אחד מההוגים בנפרד, ומציגה מהלך מורכב שמתפתח אל גיבוש התיזה הייחודית לה עצמה. כתיבת אמיר בהירה ורהוטה וניכרת בה בקיאות של חשיבה אינטרדיסציפלינרית בתחומי הדת, הפסיכולוגיה, האתיקה, האסתטיקה והפילוסופיה. השקפה כזו מאפשרת לאמיר להציע נקודות מבט חדשות ורעננות על נושאים מרכזיים בשיח הפילוסופי, הדתי והפסיכולוגי; וליצור זיקה הדוקה בין ההומור (כמצב קיומי), השגת האושר ושלוות הנפש לבין חיים אתיים הן בממד האישי והן בממד החברתי.

בספר שלושה פרקים ואינטרלוד: בפרק הראשון דנה אמיר ברעיונות של לורד שפטסברי לגבי ההומור והחיים הטובים. שפטסברי מניח שההומור והשנינות הם אמצעי הכרתי חשוב, שמקדם אל עבר תודעה רפלקטיבית ביקורתית, ומעצב עמדה שבאמצעותה מסוגל האדם לתפוס באופן אפקטיבי אמיתות פילוסופיות ודתיות. ההומור, לפי שפטסברי, קושר בין תבונה לתשוקה ובכך מצוי ביסוד היכולת לרפא מלנכוליה, וביסוד חינוך עצמי ודיאלוג שמקדמים עמדות אתית. באינטרלוד, מציגה אמיר את עמדת יוהאן גאורג האמאן. לדבריה, האמאן מושפע מרעיונות שפטסברי ומפתח אותן. אמיר, בעמדה מקורית, רואה בעמדותיו בנושא ההומור והחיים הטובים חוליה מקשרת חשובה אל עמדת סרן קירקגור בנושא זה. הרעיון המשמעותי של האמאן, לפי

¹ Lydia Amir, *Humor and the Good Life in Modern Philosophy: Shaftesbury, Hamann, Kierkegaard*, Albany, NY: State University of New York Press, 2014.

המהדורה הראשונה של הספר בכריכה קשה אזל. ניתן לרכוש את הספר בכריכה רכה החל מה-15.1.

* דר' רועית דהן, דר' לפילוסופיה, אנליטיקאית קבוצתית, חברה ומרצה במכון הישראלי לאנליזה קבוצתית. מרצה לפילוסופיה באוניברסיטה הפתוחה, במכללת סמינר הקיבוצים, במכללה למשפט ועסקים ברמת גן ובתוכנית להנחיית קבוצות בחברה רב-תרבותית במכללת בית ברל. roit.dahan@openu.ac.il

אמיר, הוא באנלוגיה בין אמונה לבין חיים שיש בהם הומור. ההומור נתפס כקטגוריה הכרתית לתפיסת האמת. באנלוגיה לאמונה, ההומור מאפשר לאדם לתפוס את האמת הנוצרית הפרדוקסלית, שבה האל מתגלם באדם ובכך סולל את הדרך לישועה.

בפרק השני מפתחת אמיר רעיונות אלה באמצעות עמדת סרן קירקגור. עבורו הקומי הוא אמצעי משמעותי להשגת האמת, בבחינת קטגוריה אתית-דתית. הקומי מהווה חוליה במעבר לדרגת הקיום הגבוה ביותר, שהיא האמונה הנוצרית, שבה ההומור אפשרי. במצב קיומי דתי ההומור מתבטא בהשקפת עולם שבה הטרגי והקומי מצויים באיזון, וכך האדם ניצב נוכח פרדוקס החיים והסתירות שבקיום האנושי. לטענת אמיר, קירקגור אמנם מבקר את הדת המאורגנת באורח ממסדי ומציע כאלטרנטיבה אמונה טרגית, אולם הוא מציג את ההומור כדרך חיים (כפאזה) שבאמצעותה משיג האדם את האמונה הנוצרית. הבעיה בכך, על-פי אמיר, היא שקירקגור מכפיף יכולת זו לאמונה דתית נוצרית ובכך כורך את ההומור עם מושג האל, ועם רגשות אשמה וסבל. רעיון כזה לדבריה עשוי להיות מוזר לאתיאיסט שמעוניין להשתחרר מרגשות האשמה, ושמותר באופן עקבי על מושג האל כהנחה מטא-פיסית.

המשכו ושיאו של דיון זה מופיע בפרק השלישי, בהצגת עמדת אמיר המקורית ביחס להומור והחיים הטובים. הנחת היסוד של אמיר היא שקיים פער בין רצונות האדם בממד היצרי, והרגשי, לבין הממד התבוני; ובין מטרות המערך הנפשי הכולל לבין היכולת לממשן הלכה למעשה נוכח המציאות. פער זה, שמובא בפני האדם באמצעות תבונתו, יוצר מתח בנפש והוא היסוד לחוויה הטראגית. הגיבור הטראגי מצוי בין אפשרויות בחירה שאינן טובות לו. במצב זה אין הלימה בין רגשות היחיד וציפיותיו לבין המציאות. אי הלימה זו נחווית בממד הפיסי בכאב ובממד המנטאלי כמלנכוליה, חרדה וכדומה. מול חוויה זו ומצב קיומי טראגי ניצב האדם עם שאיפתו אל שלווה אושר וחיים טובים. לפי אמיר, הדתות ורוב הפילוסופיות המערביות והמזרחיות מתמודדות עם המתח, שפער זה יוצר, על ידי ביטול אחד לפחות מקטביו - יצרי האדם ורצונותיו או תבונתו, או שניהם (נוכח המציאות). אולם, בכך, לדעת אמיר, הדתות והפילוסופיות מצמצמות את האנושי, ומציעות שלווה נפש במחיר הוויתור על האנושיות. הן שוללות את אנושיות האדם שמוגדרת על ידי פער זה. האדם, מעצם קיומו, מאופיין על ידי שאיפות ונטיות רבות ולעיתים סותרות, שמתעמתות עם מציאות, בבחינת טבע אכזרי ואדיש (בתוך כך עובדת המוות), וחברה מנוכרת ועוינת.

אמיר מציעה כאלטרנטיבה אפשרות קיומית שבה האדם יחווה את הטראגי שבקיום כקומי וכך יוכל להמיר סבל בשמחה על ידי האלכימיה של ההומור. לטענתה, האדם שחווה שוב ושוב את כישלון מימוש רצונותיו כטראגי, אך ממשיך בכך ללא תהליך למידה, הופך למגוחך. האדם המגוחך הוא זה שאינו יודע את עצמו, אך מקבל את עצמו כישות שנכשלת תמיד. הוא מבין שהאדם נועד לחוות את הטראגי.

האדם במצב מגוחך, לעומת אדם במצב קומי, מכיר את עצמו כמי שחווה את הקומי והטראגי ביחד. בהירות זו לגבי מצבו מאפשרת לו לאמץ את אי-ההלימה שמאפיינת אותו ולקבל את עצמו כישות שנכשלת תמיד, באשר רצונותיה אינם מותאמים למציאות והמציאות אינה מתאימה לה. הכרה זו וההבנה של הרמוניה פרדוקסלית זו, מובילה לפיוס עם המציאות, משחררת את האדם ומלווה בשמחה ושלווה. ה"אדם המגוחך" מבסס, ללא הנחות מטפיזיות ודתיות, מוסר של חמלה על פילוסופיית-אדם שמדגישה את הפגיעות ואפשרות הטעות האנושית. האדם באמצעות ההומור

מכיל את הקומי ואת הטראגי ביחד, וכך חי עם הקונפליקט בלא לפתור אותו (ההומור, לפי אמיר, אוחז בו-זמנית בטראגיות של הקיום האנושי, ובקומי על אודות מצבו האנושי של האדם בעולם). עמדה זו של אמיר מעוררת מחשבה ייחודית וחדשה לדיון בפרט נוכח עמדות פסיכולוגיות בנות זמנינו שמדגישות את הצורך באינטראקציה הדדית שמתקפת את הסובייקטיביות של האדם. האדם משיג ומפתח את עצמו באמצעות הקשר עם זולת משמעותי שמכיר בו ככזה. מדברי אמיר משתמע שהאדם המגוחך מתקף את עצמו כמגוחך ואינו זקוק לשם תהליך הכרת העצמי לזולת אחר מלבדו. דרישה זו עלולה להיות מעל ומעבר לכוחו של היחיד שניצב תמיד בתוך סיטואציה חברתית קונקרטית ובמעגל חיים סוציו-היסטורי מסוים, שלעיתים נחוה כמגביל וכאני. זאת ועוד, אדם שמצוי במצבי דיכאון וחרדה מתקשה לפתח הומור ולצחוק על מצבו (או לעיתים להצטרף לאלה שצוחקים עליו), ונשאלת השאלה האם לשם כך לא נדרש מלכתחילה כוח מיוחד ועמידות נפשית חזקה שמקורה אינו בהומור עצמו.

יחד עם זאת, אמיר מציעה נקודת מבט אחרת וחדשה על השיח המודרני בסובייקט, עמדתה פורסת אפשרות לטיפול ולהקלה בכאב, להשגת יציבות נפשית ושלוות נפש, מלמדת פרופורציה בחיים וייתכן שאף מציעה אלטרנטיבה לעמדות פסיכולוגיות שמתבססות על מושג הנרקסיזם. אמיר מאמינה שאדם, שמשוחרר מרגשות אשמה והנחות מטא-פיסיות, מצוי בשלוות נפש וחי חיים טובים ומאוזנים. על פי שיטתה, אדם כזה מפתח עמדה אתית ביחס לסבל בעולם ומסוגל לתרום ולסייע לזולת ולחברה.